Голові Разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 17.051.072
у Запорізькому національному університеті
доктору філологічних наук, професору
Ганні ПРИХОДЬКО

В І Д Г У К

офіційного опонента професора **Приходька Анатолія Миколайовича,** доктора філологічних наук, професора кафедри іноземної філології та перекладу національного університету "Запорізька політехніка" на дисертацію **Рибалки Сабіни Вікторівни "*Особливості концептуалізації англомовної сфери торгівлі*"** [Запоріжжя: ЗНУ, 2025. – 201 с.], подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки

Лінгвоконцептологія – відносно нова галузь філологічного знання, яка виникла наприкінці XX ст. і вже зарекомендувала себе як цілком життєздатна наукова дисципліна зі своїми об'єктом і предметом, прозорою телеологією та усталеним методологічним апаратом. Базуючись на інтегративному підході до моделювання свідомості, спілкування та діяльності, вона намагається по-новому поглянути й на такі одвічні проблеми лінгвістики, як система і структура мови, мова та її користувач, мова і знання, мова і мислення.

Одним із важливих завдань лінгвоконцептології є проблема об'єктивації / реалізації / актуалізації концептів – виведення їх внутрішнього змісту назовні. Проблема стоїть доволі гостро, оскільки концептуальна палітра мови є явищем ідеальним, до якого навряд чи можна застосувати те, що в точних науках прийнято називати мірою. Однак принциповим моментом, що спричиняє дискусію, є логічна конкретність поняття і метафізична розмитість концепту, а точніше – прив'язаність поняття до слова і неприв'язаність до нього концепта, оскільки він (концепт) є семіотично дисперсним, тобто розчиненим серед знакових форм.

Не маючи чітких меж і жорсткої структури, концепт існує в ментальному світі людини як деяка ідея, що оволодіває свідомістю в межах тієї чи іншої етно- та лінгвокультури на певному етапі її соціоісторичного поступу. Тому нерідко концепти розглядають як індикатори культури, а культуру – як середовище побуту-

вання концептів. Концепти – це ніби згустки культури у свідомості, у вигляді яких вона входить у ментальний світ людини, а людина – у своє етнокультурне середовище. Доволі яскраво це проглядається й на особливому виді концептів, що його обрано для аналізу, – концептів сфери торгівлі.

Концентруючи свою увагу на "торговельних" концептах ("трейд-концептах"?) англомовної лінгвокультури, рецензована праця спрямована на заповнення певної епістемічної лакуни.

1. Актуальність теми дослідження. Критично узагальнивши багатий досвід вітчизняної та зарубіжної лінгвокультурології, С.В. Рибалка побачила в ньому не тільки досягнення, але й прогалини і навіть білі плями, що дозволило їй віднайти свою власну дослідницьку нішу, яка повністю узгоджується з прискіпливим інтересом мовознавства до механізмів формування логосфери етносу – того феномену, що є визначальним для конституювання мовних і концептуальних картин світу.

Ця тема з огляду на її глобальність і багатоаспектність є, напевно, невичерпною за визначенням і буде й надалі залишатися такою з урахуванням все нових і нових даних, що відкриваються в ході поступального руху наукової думки. Дослідження С.В. Рибалки цілком вписується в ці рамки. Його актуальність визначається загальною тенденцією гуманітарної парадигми знання до лінгво-псхио-соціо-культурного вивчення мовленнєвої діяльності у статиці та динаміці, у межах якої виокремлюється один із пріоритетних напрямів лінгвістики – лінгвокультурологічний з його підвищеним інтересом до мовного картинування світу, специфіки національних характерів і ціннісних орієнтирів етносу.

2. Наукова новизна результатів дисертації. Дослідження трейдового концептополя англійської лінгвокультури з огляду на його концептивну та фреймову семантику проводиться вперше, що й зумовлює наукову новизну роботи, яку забезпечує системний підхід до розв'язання поставлених завдань у межах алгоритмічного розуміння феномену схематизації досвіду. Цілком логічно, що при такому підході фокус дослідницької уваги зосереджено на комплексному аналізі номінативних і комунікативних властивостей ментефакту TRADE та його похідних, що уможливило:

• двоєдність підходу до моделювання знань в галузі торгівлі – матричної та фреймової їх реапрезентації, який дозволяє дволику екстеріоризацію досліджуваного явища: з одного боку ментефакт TRADE виступає в лінгвокультурі як власне концепт (гіперконцепт, макроконцепт, концепт-домен), а з другого, – як фрейм (когнітивно-семантична рамка, утворювана термінальними слотами / вузлами);

• опис відповідного номінативного поля концепта TRADE з паралельним етимологічним аналізом його парцел і систематизація шляхів і способів їх метафоричної реалізації в економічному дискурсі сфери торгівлі;

• виведення ієрархічної когнітивної моделі фрейму TRADE, а також з'ясування внутрішньофреймових зв'язків, що уможливилося завдяки залученню до аналізу теорії силової динаміки та теорії просторової семантики, чого не зустрічалося раніше в роботах з лінгвокогнітології;

• розробка цілісного алгоритму лінгвістично релевантного дослідження способів концептуалізації однієї із сфер буття англійської лінгвокультури – торговельної, що водночас уможливлює його екстраполяцію на інші сфери соціального буття.

Отже, у фокусі уваги цієї дисертації опиняється вкрай важлива проблема кореляції когнітивних типів мислення і засобів вербального аранжування думки, що дозволяє говорити про стійку залежність процесів актуалізації ключових ментефактів трейд-сфери як від загальнокультурних, так і від етноспецифічних стереотипів.

3. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, положень, висновків і рекомендацій, сформульованих авторкою, не викликає сумніву, що засвідчує не лише високий рівень виконання поставлених наукових завдань, а й належне оволодіння нею методологією та методикою наукової діяльності у галузі філології.

4. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Будучи виконаною в руслі магістральної проблематики лінгвокогнітології, дисертація С.В. Рибалки вирізняється ґрунтовністю, комплексністю й панорамністю. Є вона на часі й в силу своєї оригінальності, що полягає в органічному поєднанні традиційного та новітнього в баченні певних лінгвокультурних феноменів. Традиційним у ній є структурно-семантичний опис лексичних номінантів концепту (вона називає їх "вербалізаторами"), інноватівним – подвійний підхід до проблеми концептуалізації лексики сфери торгівлі у межах власне гіперконцепту TRADE та у межах однойменного фрейму TRADE, який передбачає використання різних типів даних, звернення до різних підходів у межах одного дослідження та – головне – комбінування якісних і кількісних методів аналізу в режимі взаємного доповнення і/або збагачення.

Дисертація засвідчує високий рівень оволодіння здобувачкою матеріалом дослідження, науковими методами лінгвістики XXI ст. та уміння доречно застосовувати відповідний методологічний інструментарій. Ключові положення та ідеї дисертації мають достатнє теоретичне підґрунтя. Науковий апарат дослідження є

коректним, а визначена система методів щонайкраще сприяє реалізації мети й поставлених завдань. Дисертантка набула необхідних теоретичних знань, умінь, навичок, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей самостійного дослідника, необхідних для доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Тема дисертації відповідає профілю науково-дослідних робіт факультету іноземної філології Запорізького національного університету в межах ініціативної міжкафедральної наукової теми "Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри дослідження мовних одиниць», затвердженої науково-технічною радою Запорізького національного університету 24.09.2020 (протокол № 1) та 19.05.2022 р. (протокол № 9).

5. Теоретична і практична значущість результатів дослідження та їх достовірність. Достовірність основних положень і висновків дисертації С.В. Рибалки забезпечується опрацюванням достатньої кількості фахової літератури, джерел ілюстративного матеріалу (разом 337 позицій), застосуванням коректних методів аналізу, за допомогою яких оброблено значний обсяг емпіричного матеріалу: 250 лексичних одиниць і 1215 мовленнєвих фрагментів. Достовірність роботи додатково підсилюється наочними графічними об'єктами (таблиці, схеми, рисунки).

З усією впевненістю можна говорити про вагомий внесок авторки цієї дисертації у скарбницю сучасного мовознавства в цілому та в теоретичну лексикологію зокрема, а також у семасіологічні студії, що, безперечно, становить серйозне теоретичне значення її дослідження. Ця дисертація є й певним внеском у сучасну когнітивно-комунікативну (-дискурсивну) парадигму мовознавства, оскільки в ній окреслено шляхи поєднання мовного потенціалу знака з його мовленнєвою реалізацією. Теоретична значущість роботи підсилюється й за рахунок її очевидного внеску в розвиток германського мовознавства і таких його галузей, на які воно сьогодні все більш активно спирається, – лінгвосеміотика, лінгвокогнітологія, лінгвокультурологія, лінгвосинергетика тощо.

Дисертація має й чимале прикладне значення, бо її матеріали можуть і мають користуватися попитом в академічному процесі, в наукових розвідках студентів і аспірантів. Вони можуть бути використаними в теоретичних курсах "Вступ до мовознавства", "Порівняльна лексикологія англійської та української мов", "Теоретична граматика" (для 1-го освітнього рівня), у курсах "Загальне мовознавство" і "Методологія, методика та організація наукових досліджень" (для 2-го освітнього рівня), а також в окремих вибіркових спецкурсах для здобувачів вищої філологічної освіти різних освітніх рівнів.

6. Апробація результатів дисертації та повнота їх викладу в наукових публікаціях. Кількість і характер апробаційних праць автора дисертації відобра-

жають основні результати дослідження, його основний зміст висвітлено у десяти наукових публікаціях, із яких: п'ять у наукових виданнях категорії Б (три із них у співавторстві з науковим керівником), одна – в зарубіжному видавництві, а також чотирьох тезах виступів на наукових конференціях різного рівня репрезентації, у яких додатково відображено результати дослідження. Основні положення дисертації, що корелюють з положеннями, винесеними на захист, викладено в роботі з достатньою повнотою.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Вже в першому наближенні до цієї дисертації впадають в очі її цілісність, завершеність і гармонійність. Цими ж ознаками окреслюється й логічна узгодженість усіх її структурних компонентів, передписаних жанром: формулювання теми – з об'єктом і предметом, об'єкта і предмета – з метою, мети – з завданнями, завдань – з розділами і підрозділами, а ті – з науковою новизною.

У повній відповідності до цієї систематики розгортається й логіка викладення матеріалу. Композиція робити включає такі питання, як епістемологічно-методологічні узагальнення стану вивченості феномену "торгівля" у проекції на шляхи і способи концептуального осмислення його лексико-семантичного поля (розділ 1), викладення методології, методики та алгоритму дослідження (розд. 2), системна організація лінгво-соціо-етно-культурного ментефакту TRADE та його низхідних складників (розд. 3) і фреймова організація лінгво-соціо-етно-культурного/их сценарію/їв TRADE в англомовному дискурсивно-текстовому просторі (розд. 4).

Серед інших позитивних характеристик цієї дисертації слід зазначити й такі важливі риси цієї дисертації, як послідовність і логічність викладення, аргументованість положень, підкріплення думок цитатами із авторитетних джерел, аналітичний погляд на досліджувані проблеми. Текст роботи, манера нарації та обсяг використаної наукової літератури засвідчують факт переходу кількості опрацьованого матеріалу в якість його аналізу, що вилилося у високий науковий рівень, ерудицію, широку обізнаність авторки у темі, яка розбудовується.

Дисертація оформлена належним чином, написана гарною українською мовою, ретельно вичитана на предмет орфографічних і пунктуаційних похибок, а її обсяг відповідає чинним вимогам.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Оформлення дисертації відповідає чинним стандартам, а фахові публікації, виконані з дотриманням принципів академічної доброчесності, повною мірою

відображають основні положення. Академічного плагіату та фальсифікацій у тексті рецензованої дисертації не виявлено.

9. Дискусійні положення та зауваження. Як і будь-яке інше добротне наукове дослідження, робота С.В. Рибалки залишає поле для наукової дискусії.

• У назві роботи заявлено дослідження феномену концептуалізації торгівельної сфери економіки. Тут вникає питання: а про що власне йдеться – про динаміку системи чи про її статику? Знайомство з дисертацією підказує, що йдеться все таки про статику, тобто про організацію і стан системи. У цьому зв'язку хотілося б дізнатися: що таке концептуалізація? Бажано було б навести дефініцію прямо при формулюванні об'єкта дослідження у "Вступі". Бракує в роботі й пояснення деяких інших ключових понять (зокрема, "когнітивний зміст"[1] /39 застосунків/, "семантико-когнітивний зміст" /с. 109)/, "структурно-когнітивна організація" /с. 109/, "парціалізація" /с. 95/, "концептуалізаційний рівень" /с. 137/ тощо).

З іншого боку, немає в дисертації й чіткої позиції автора стосовно й самого терміна "концепт". Тут доцільно нагадати, що попри значні розбіжності серед фахівців у роботах останніх десятиліть намітився консенсус щодо його розуміння як тришарового ментального утворення (В.І. Карасик, С.Г. Воркачев, Н.Г. Єсипенко, А.П. Загнітно, Т.В. Радзієвська та ін.), де перший шар становить *понятєвий* субстрат {"когнітивний зміст"?} (у роботі це описано як "семантико-когнітивна структура концепту" плюс як етимологія), *перцептивно-образний* / *асоціативний* адстрат (у роботі – це метафоризація) і як *аксіологічний* епістрат. Останнього тут чомусь немає, хоча оцінка – це, безсумнівно, найважливіший складник ментальної структури концепту. Можливо навіть, що саме він робить із неконцепта концепт і що саме він є рухомою силою концептуалізації, якщо такий процес дійсно існує серед інших ментальних процесів.

• Виходячи все таки із статичного розуміння об'єкта дослідження, маємо констатувати, що на тлі вже наявного досвіду (О.П. Воробйова, А.П. Мартинюк, І.С. Шевченко, М.В. Піменова та ін.) авторці вдалося запропонувати власну систему упорядкування концептуального устрою обраного лінгвокультурного простору. Як видається, вона не є несуперечливою. Так, незрозуміло, в яких відношеннях перебувають між собою "концепт TRADE" (один раз він називається "макроконцепт" /с. 122/, другий – "більш загальним концептом" /с. 122/) та п'ять "головних доменів" BUYER, SELLER, PRICE/MONEY, PRODUCT і MARKET. При цьому відразу вини-

---

[1] Заради істини зізнаємося, що у дисертації є таке пояснення цього терміну: "під когнітивним змістом розуміємо сукупність когнітивних та диференційних ознак концепту" (с. 94). Однак, по-перше, обидва ключових параметри не є рядопокладеними, а по-друге, вони нічого не пояснюють, бо самі потребують певних пояснень.

кає силогізм: якщо існують головні домени, то поряд мають існувати й не головні. І що ж тоді вони собою являють? Незрозуміло також, чому в наступному розділі ці явища знову виступають доменами, але на цей раз вже фреймовими /с. 135/.

• Далі на авансцену виходять іще чотири домени – COMPETITION, MANUFACTURE, PROMOTION, ADVERSITING (у наступному розділі вони ж фігурують вже як термінали / слоти фрейму /с. 136/). Може, якраз вони і є тими доменами, що їх можна вважати неголовними? Так ні: тут з'являються т. зв. парцели і субпарцели, їх зображено на кожному із п'яти рисунків 3.1. – 3.5. Наскільки відомо, парцела – це будь-яка частина цілого, що є низхідною по відношенню до чогось висхідного. Інакше кажучи, парцела – це все, що підпадає під розряд гіпоніма. Тож і зазначені домени можуть, очевидно, бути парцелами відносно TRADE, якщо вони мисляться як його низхідні. Тож хотілося б дізнатися, чому авторка відкинула ідею про ієрархічний устрій концептуальної організації сфери торгівлі на основі усталених нині уявлень про неї в термінах макро-, мікро-, мезо- і катаконцептів, що пояснюють ідею ієрархії, субординації та гіперо-гіпонімії дохідливо й несуперечливо, у т.ч. й сприяють чіткому розведенню понять "концептосфера", "концептосистема" і "концептополе".

• Питання про концептуалізацію знову виникає в наступному розділі, присвяченому фрейму (розд. 4). Тут знову з'являються ті ж самі домени (BUYER, SELLER, PRICE/MONEY, PRODUCT і MARKET), але вже як фреймові й ті ж самі домени другого ґатунку (COMPETITION, MANUFACTURE, PROMOTION, ADVERSITING), але теж як фреймові (пор. рис. 3.6 і 4.1). І не можна сказати, що все це створює певну плутанину. Навпаки, авторка добре в цьому орієнтується і добре розрізняє рівні аналізу. Проблема тут в іншому. Як видається, треба було говорити не про концептуалізацію, а про концептуальний потенціал соціоекономічної сфери та його текстову реалізацію в дискурсі. Реалізація трейд-концептів у дискурсі через відповідні фреймові сценарії – це якраз те, що ідеально кладеться в концепцію авторки.

Утім, дискусійні міркування, викладені вище, – це всього-на-всього суб'єктивна точка зору опонента. І як будь-яка суб'єктивна річ, вона може бути й хибною. Адже науці добре відомо, що об'єкт завжди багатше тих ознак, властивостей і реляцій, які в ньому віднаходить суб'єкт. Ось і наш об'єкт є і багатше, і глибше, і розлогіше тих аргументів, що ними оперує антагоніст. І які б міркування "за" та "проти" ми б нге водили, ясно одне: ця дисертація відбулася як науковий твір, який є однозначно цілісним у межах обраної теоретичної платформи, а тому він є з усіх боків концептуально завершеною кваліфікаційною працею.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок і компетентностей. Оцінюючи дисертацію С.В. Рибалки в цілому, зазначу, що вона є самостійною, завершеною та зрілою

кваліфікаційною працею в галузі лінгвоконцептології (на матеріалі англійської мови). В ній отримано нові обґрунтовані дані, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему, яка не закриває теми, а позначає шляхи подальшого руху дослідницької думки і має в цьому сенсі вельми привабливі перспективи.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня та щодо відповідності вимогам. На підставі детального знайомства з цією працею та дотичними до неї публікаціями вважаю, що дисертація *«Особливості концептуалізації англомовної сфери торгівлі»*, подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, є завершеною, самостійною працею, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення і відповідає вимогам пп. 6-9 "Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за № 155/30023, а її авторка, ***Рибалка Сабіна Вікторівна*** заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент
професор, доктор філологічних наук, професор
кафедри іноземної філології та перекладу
НУ «"Запорізька політехніка" Анатолій ПРИХОДЬКО

Підпис д-ра філол. наук, проф. А.М. Приходька ***засвідчую***.

Учений секретар
Національного університету "Запорізька політехніка" Віктор КУЗЬМІН